

KRIMINALISTINĖS NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ CHARAKTERISTIKOS IR KRIMINALISTINĖS PROFILAKTIKOS VIETA ŠIUOLAIKINĖS KRIMINALISTIKOS KONCEPCIJOJE

Prof., dr. **Snieguolė Matulienė**,
Mykolo Romerio universitetas,
Ateities g. 20, 08303 Vilnius, Lietuva,
<m.sniega@mruni.eu>

Doc., dr. **Lina Novikovienė**,
Mykolo Romerio universitetas,
Ateities g. 20, 08303 Vilnius, Lietuva,
<linan@mruni.eu>

Anotacija

Žmogus turi prigimtinių saugumo poreikį ir priklausydamas bendruomenei, tikisi, kad atsakingos institucijos pasirūpins juo. Tik patenkinus saugumo poreikį, galime kalbėti apie bendruomenės klestėjimą. Nusikalstamos veikos vieni iš svarbiausių gyventojų nesaugumo veiksmų, galinčių padaryti tiesioginę žalą jų gyvybei, sveikatai ir turtui¹. Tad teisėsaugos institucijos, siekdamos susidoroti su vis didėjančiais iššūkiais viešojo saugumo srityje, optimizuoja savo vidines struktūras, naudojami įvairių krypčių mokslų sinergija ir šalina galimas grėsmes siekiant mažinti nusikalstamumą šalyje.

Visuomenės saugumą didina ne tik išaiškintų nusikalstamų veikų skaičius, bet ir nuosekliai įgyvendinama nusikalstamumo prevencija. Nusikalstamumas yra socialinis reiškinys ir, kaip teigia Jungtinės Tautos, prevencija prisideda prie tvaraus šalies vystymosi, tačiau jai trūksta visų visuomenės sferų dėmesio². Tinkama nusikalstamų prevencija, greitas reagavimas į pranešimus apie įvykius ir nusikalstamų veikų tyrimas, vykdymas didina visuomenės pasitikėjimą valstybe ir jos institucijomis³. Todėl kiekvienas teisės mokslas stengiasi prisidėti prie nusikalstamumo, kaip socialinio teisinio reiškinio⁴, mažinimo.

¹ Seimo 2015–05–07 nutarimu Nr. XII-1682 patvirtinta *Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programa*. 13.

² *Guidelines for the Prevention of Crime*. (2002). Annex to ECOSOC Resolution 2002/13, United Nations. 16.

³ *Valstybinio audito ataskaita „Policijos vykdoma nusikalstamų prevencija ir tyrimas“*. 2021 m. vasario 18 d. Nr. VAE-1, 5: <https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=ae08d6b1-f0e1-4e3a-b537-62ab-6d24d5b9>

⁴ Galinaitytė, J., Rudzkis, T. (2005). Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema. *Jurisprudencija*. 70(62), 139: https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/42a/014_rudzkis_galinaityte.pdf

Ne išimtis ir kriminalistikos mokslas, kuris panaudodamas gamtos, technikos ir kitų mokslų pasiekimus, rengia nusikalstamų veikų tyrimo bei kelio jiems užkirtimo techninius ir taktinius būdus bei metodines rekomendacijas⁵. Siekiant prisidėti prie visuomenės saugumo, kriminalistika plečiasi ir nuolat kelia diskusijas dėl naujų kriminalistikos institutų atsiradimo šio mokslo sistemoje.

Mokslininkai⁶ neabejoja, kad kiekvienos nusikalstamos veikos tyrimo sėkmė priklauso ne tik nuo tyrėjo sugebėjimo įsigilinti ir suprasti baudžiamojo įvykio turinį ir atskleisti pačią veiką, bet ir nuo to, kaip jis suvokia kriminalistinę nusikalstamos veikos esmę, kokią reikšmę nusikalstamumo mažinime turi kriminalistinė profilaktika.

Raktiniai žodžiai: nusikaltimų prevencija, kriminalistikos sistema, kriminalistinė profilaktika, kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika, saugumas, nusikalstama veika.

Įvadas

Nusikaltimų prevencija visose Europos valstybėse, taip pat ir Lietuvoje, pripažįstama svarbia valstybės politikos ir visuomenės gerovės užtikrinimo kryptimi⁷. Svarbus vaidmuo tenka kriminalistikos mokslui, kuris visuomet pasižymėjo sinergija su kitais mokslais ir yra nuolat plėtojamas. Tad didėja kriminalistikos galimybės, į nusikalstamų veikų tyrimo sferą įtraukti naujausias ir veiksmingiausias mokslo technologijas bei pažangiausias pasiekimus įvairiose mokslo srityse.

Nusikalstamų veikų tyrimo efektyvumas priklauso daugelio dalykų – tyrėjo gebėjimo atpažinti baudžiamąjį įvykį, suvokti šio įvykio turinį, gebėjimo išvelgti gausoje apie įvykį duomenų kriminalistiškai svarbią informaciją, kuri gali būti pritaikoma ne tik nusikalstamų veikų atskleidime, bet ir vėliau rengiant rekomendacijas dėl kriminalistinės profilaktikos metodų taikymo. Visapusiškam tyrimui bei kriminalistinei profilaktikai didelę reikšmę turi įvairių nusikalstamų veikų rūšių kriminalistiniai bruožai ir gebėjimas kriminalistinę

⁵ Palskys, E., Kazlauskas, M., Danisevičius P. (1985). *Kriminalistika*. 4.

⁶ Matulienė, S. (2004). *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas; Novikovienė, L. (2005). *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas.

⁷ *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos modelio Lietuvoje koncepcija*. (2020). 4: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Koncepcijos/Koncepcija%2020201219_galut.pdf

informaciją (duomenis) palyginti su visuma kriminalistinių požymių, kurie apibūdina atskirų nusikalstamų veikų rūšis.

Nusikaltimo įvykis, kaip vienas iš materialių tikrovės reiškinių, turi savybę aplinkoje atspindėti jam būdingus bruožus, materialinių ir psichofizinių savybių pėdsakus-pasekmes, kurie dažnai vadinami idealiais pėdsakais. Materialius pėdsakus gana lengva aptikti, jei praktikoje vadovaujamosi materialių pėdsakų aptikimo, išryškavimo ir paėmimo rekomendacijomis. Tuo tarpu nustatyti idealiuosius pėdsakus yra gana sudėtinga, nors šie pėdsakai yra gana svarbūs ištiriant visas padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes ir leidžia nustatyti įtariamus asmenis.

Visa surinkta informacija apie tiriamą nusikalstamą veiką, kurią gauname tiriant nustatytus tiek materialiuosius pėdsakus, tiek idealiuosius pėdsakus yra kriminalistiškai reikšmingi. Tinkamai įgyvendinus baudžiamojo proceso procedūras, viena šių duomenų dalis tampa bylos įrodymų turiniu. Kita dalis kriminalistiškai svarbios informacijos, gautos tyrimo metu, gali pasitarnauti vykdant pažintinę kriminalistinę veiklą arba padėti rengiant kriminalistinės profilaktikos rekomendacijas. Profilaktinės veiklos sėkmė labai stipriai priklauso ir nuo to, ar išsamiai atliekamas ikiteisminis tyrimas, ar surenkami duomenys apie atskirus nusikaltimo sudėties elementus, taip pat apie nusikaltimą nulėmusias priežastis ir sąlygas⁸.

Siekiant įvesti tam tikras sąvokas, trumpai apibrėšime kaip suprantama nusikaltimų profilaktika ir kuo ji skiriasi nuo nusikaltimų prevencijos, bei kaip kriminalistikos moksle apibrėžiama kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika. L. Novikovienė disertacijoje yra gana plačiai nagrinėjusi kriminalistinės profilaktikos sampratą⁹. Tad mes tik trumpai apibrėšime šias sąvokas. Terminologijoje galime sutikti tris skirtingas sąvokas – „nusikaltimų prevencijos“, „nusikaltimų profilaktikos“ ir „kelio nusikaltimams užkirtimo“. Vienu mokslininkų¹⁰ nuomone šie terminai nėra tapatūs, kiti¹¹ juos laiko sinonimais.

⁸ Novikovienė, L. (2005). *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taisyklų tendencijos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas. 3.

⁹ Novikovienė, L. (2005). *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taisyklų tendencijos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas. 23–37.

¹⁰ Игошев, К. Е. (1976). *Социальный контроль и профилактика преступлений*. 35–42; Алексеев, А. И., Герасимов, С. И., Сухарев, А. Я. (2001). *Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы*. 12; Антонян, Ю. М. (1977). *О понятии профилактики преступлений. Вопросы борьбы с преступностью*. 26, 26–27; Аванесов, Г. А. (1978). *Профилактика: термины и понятия. Профилактика правонарушений. Проблемы организации профилактики правонарушений в районе сверхкрупного города*. 64.

¹¹ Bluvšteinas, J. (1994). *Kriminologija*. 149; Иванов, И. И. (2003). *Криминалистическая превенция: (генезис, теоретические и методологические основы, перспективы развития в*

„Nusikaltimų prevencijos“ ir „nusikaltimų profilaktikos“ terminų netapatina tie mokslininkai¹², kurie laikosi trinarės nusikaltimų prevencijos sampratos, t. y. kad nusikaltimų prevenciją sudaro trys dalys (stadijos): kelio nusikaltimams užkirtimas, užkardymas ir profilaktika. *Kelio nusikaltimams užkirtimas* suprantamas kaip savalaikis sumanyto nusikaltimo, rengimosi nusikaltimo padarymui faktų aptikimas; *užkardymas* – reagavimas į pradėtą nusikalstamą elgesį. Savo ruožtu kelio nusikaltimo padarymui užkirtimas ir užkardymas yra tarsi tiltas tarp *prevencijos* (suprantamos klasikine prasme) arba tarp *profilaktikos* (esant trinariam nusikaltimų prevencijos supratimui), kuri suprantama kaip veikla, visų pirma, išaiškinant nusikaltimų priežastis, sąlygas ir aplinkybes, sąlygojančias jų padarymą ir, antra, išaiškinant asmenis, galinčius padaryti nusikaltimus.

Vienas iš kriminalistinės profilaktikos uždavinių yra atskirų nusikaltimų rūšių kriminalistinės charakteristikos pagrindu numatyti pagrindines ikiteisminio tyrimo ir kriminalinės žvalgybos subjektų profilaktinės veiklos kryptis panašaus pobūdžio nusikaltimuose. Kriminalistikoje kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra vadinama visuma kriminalistiškai svarbių nusikalstamos veikos požymių, išryškinančių pačią veiką, jos padarymo mechanizmą ir, svarbiausia, esamus dėsningumus tarp visų charakteristikos elementų¹³. Kriminalistinės charakteristikos duomenys konkretizuoja, papildo teisinės charakteristikas ir interpretuoja svarbią nusikalstamų veikų tyrimui informaciją taip, kad ji tampa artima pažinimo procesui, turinčiam įrodomąją reikšmę.

Kriminalistinėje nusikalstamų veikų charakteristikos koncepcijoje šios mokslinės kategorijos struktūros pamatu yra nusikalstamos veikos sudėtis. Šios sudėties elementai (nusikalstamų veikų subjektyvieji ir objektyvieji požymiai) kriminalistikos tikslais atitinkamai transformuojasi į šiuos elementus: į asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, į nusikalstamos veikos situaciją, į pasikėsinimo dalyką ir (arba) nukentėjusįjį nuo nusikalstamos veikos ir į nusikalstamos

свете нового уголовно-процессуального законодательства). 23; Махтаев, М. Ш. (2001). Основы криминалистического предупреждения преступлений. 29; Теоретические основы предупреждения преступности. (1977). 30.

¹² Лекарь, А. Г. (1972). Профилактика преступлений. 3–4; Аванесов, Г. (1984). Криминология. 333–335; Аванесов, Г. А. (1998). Криминология и предупреждение преступлений; Криминология. (1997). 320.

¹³ Matulienė, S. (2004). *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas. 49.

veikos būdą¹⁴.

Tad, kaip jau buvo minėta, kriminalistinės profilaktikos paskirtis, yra išsiaiškinti asmenis, galinčius padaryti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti prevencines priemones. Tam itin padeda vieno kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos elemento (asmens, padariusio nusikalstamą veiką) analizė. Šio elemento turinį sudaro asmenybės požymiai, kurie būdingi asmenims, padariusiems konkrečios grupės, rūšies ar porūšio nusikalstamas veikas. Jie itin svarbūs siekiant greitai ir efektyviai išsiaiškinti ir ištirti nusikalstamas veikas. Kriminalistikoje asmens, padariusio nusikalstamą veiką, asmenybė yra tiriami trimis kryptimis¹⁵.

„Pirmoji, **prognostinė kryptis**, numato duomenų apie nežinomo nusikaltėlio asmenybę gavimą pagal paliktus pėdsakus nusikaltimo įvykio vietoje, liudytojų atmintyje ir pagal kitus šaltinius, siekiant nustatyti jo paieškos ir sulaikymo kryptis ir būdus. Dažniausiai tokia informacija leidžia nuspėti tik bendras nežinomų asmenų grupės savybes, tarp kurių galima surasti nusikaltėlį, ir rečiau – kai kurias konkrečias asmenybės savybes. Gauta informacija iš pirmosios tyrimo krypties yra svarbi sudarant kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką, kuomet yra nežinomas nusikalstamą veiklą padaręs asmuo, ir pasirenkant tyrimo situacijų būdus ir priemones. Ji yra gaunama iš biologinės kilmės pėdsakų, nusikaltimo būdo bei nusikaltimo situacijos požymių, iš duomenų apie įgūdžius ir specialiąsias žinias, iš manieros, elgesio, kalbos¹⁶, iš nusikaltimo aplinkos, nusikaltimo pasikėsینimo dalyko ir kitų bylos duomenų. Būtent tokie duomenys ir leidžia daryti išvadas apie asmenų grupę, tarp kurių reikia ieškoti nusikaltėlio, arba apie konkretų nusikaltėlį ir jo asmenines savybes, jo galimą buvimo vietą, pėdsakus, kurie gali būti ant jo kūno bei drabužių ir pan.

Antra, **retrospektyvinė kryptis**, – tai įtariamojo asmenybės arba jau žinomo kaltojo asmens analizė, siekiant kriminalistiniu požiūriu įvertinti nusikaltėlio

¹⁴ Būtina atkreipti dėmesį, kad 2003 metais įsigaliojus priimtam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui, šalia nusikaltimo sąvokos atsirado baudžiamųjų nusižengimų sąvoka. Bendrai šios dvi veikos įvardijamos įstatymo normose kaip „Nusikalstamos veikos“. Tad straipsnyje (Kuklianskis, S., Matulienė, S. (2002). Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos samprata. *Jurisprudencija*. 29(21). 51) vartojamas siauresnis terminas „kriminalistinė nusikaltimų charakteristika“. Šiame darbe vartosime terminą „Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika“, kuris savyje apima tiek kriminalistinę nusikaltimų, tiek baudžiamųjų nusižengimų kriminalistinę charakteristiką.

¹⁵ Matulienė, S. (2004). *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas. 87–88.

¹⁶ Монтьев, А. А., Шахнарович, А. М., Батов, В. И. (1977). *Речь в криминалистике и судебной психологии*. 6.

asmenybę. Tokiu atveju tikslinga surinkti informaciją ne tik apie nusikaltėlių vertybinę sistemą, teisinę savimone, antivisuomeninį požiūrį, gyvenimo būdą, bet ir informaciją apie nusikaltėlio asmenybę, jo ryšius, elgesį, nusikalstamos veikos padarymo metu ir tuoj po jo, padėsiančią užmegzti gerus santykius, kad būtų gauti teisingi parodymai, paneigiant jo melagystes ir kt. Šios rūšies informacija yra svarbi tolesniam konkrečios nusiklastamos veikos kriminalistinei analizei ir sprendžiant iškeltus tyrimo uždavinius. Todėl kriminalistinei nusikalstamų veikų charakteristikai ir nusikalstamų veikų tyrimo metodikai svarbūs duomenys, leidžiantys vertinti rūšinius, tipinius, grupinius ir kitus nusikaltėlio asmenybės požymius, duomenys, liudijantys apie subjektų, darančių skirtingų rūšių nusikalstamas veikas, specifines savybes ir požymius.

Ir trečia, **profilaktinė kryptis**. Jos metu renkami, tiriami ir analizuojami duomenys, kuriais naudojantis yra parenkami metodai, būdai ir priemonės, komplikuojančios nusikalstamų veikų padarymą, nutraukiančios asmenų nusikalstamą veiklą arba užtikrinančios palankias sąlygas aptikti ir demaskuoti nusikaltėlių¹⁷.

Nekyla abejonių, kad šios dvi kriminalistikos mokslo kategorijos yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir tarp jų matoma didelė sinergija. Kriminalistinės profilaktikos priemonių, būdų ir metodų dėka yra tobulinama nusikalstamų veikų išaiškinimo, tyrimo metodika ir taktika, rengiamos bei teikiamos rekomendacijos ikiteisminio tyrimo tyrėjams nusikalstamų veikų atskleidimo, tyrimo bei profilaktikos klausimais. Kitaip tariant, kriminalistinė profilaktika, turi įtakos ne tik nusikalstamų veikų savalaikiam atskleidimui bei tyrimui, bet taip pat ir priežasčių bei sąlygų, sąlygojančių jų padarymą, nustatymui bei pašalinimui.

Kadangi šių dviejų kategorijų tarpusavio ryšys yra akivaizdus, kyla klausimas – kokią vietą kriminalistikos mokslo sistemoje jos abi užima?

Kriminalistinės profilaktikos vieta kriminalistikos mokslo sistemoje¹⁸

Kriminalistinės profilaktikos vieta kriminalistikos mokslo sistemoje visą laiką sulaukia diskusijų¹⁹. Ar ši kategorija gali pretenduoti į atskirą teoriją ir

¹⁷ Plačiau apie kriminalistikos profilaktinę funkciją žr.: Novikovienė, L. (2001). Kriminalistikos profilaktinė funkcija: kai kurie teoriniai aspektai. *Jurisprudencija*. 22(14), 183–188.

¹⁸ Ši darbo dalis parengta pagal disertacijos dalį: Novikovienė, L. (2005). *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas. 38–52.

¹⁹ Брусенцева, В. А. (2015). *Роль и место криминалистической профилактики в структуре криминалистической науки*: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-mesto-kriminalisticheskoy-profilaktiki-v-strukture-kriminalisticheskoy-nauki/viewer>; Данилова, С. И. (2015).

būti priskirta Bendrosios kriminalistikos teorijos sistemos daliai? Ar kriminalistinė profilaktika yra sudėtinė kriminalistikos metodikos dalis ir visos teorinės nuostatos gali sudaryti atskirą metodikos sistemos dalį? Šių klausimų būtina iširti metodologiniu aspektu, nes analizė leistų: apjungti visas žinias kriminalistinės profilaktikos srityje į viena visumą; atskleisti kriminalistinės profilaktikos tarpusavio ryšius su kitomis kriminalistikos dalimis ir teorijomis; sudaryti objektyvias tolimesnio kriminalistinės profilaktikos vystymosi sąlygas, kurios leistų daryti įžvalgas apie atskirą kriminalistikos teorijos dalį.

Kriminalistinės profilaktikos vystymasis, sėkmingas jos socialinės funkcijos, nusikalstamų veikų prevencijos srityje, vykdymas priklauso nuo jos dalyko, sistemos apibrėžimo, o taip pat nuo jos vietos kriminalistikos mokslo sistemoje nustatymo.

Literatūroje yra įvairių nuomonių kriminalistinės profilaktikos vietos kriminalistikos mokslo sistemoje klausimu. Pastebima, kad kriminalistinės profilaktikos vieta, kurią nurodo vienas ar kitas autorius, susijusi su jų požiūriu į dabartiniu metu egzistuojančią kriminalistikos mokslo sistemą. Tenka konstatuoti, kad nuo kriminalistikos mokslo susiformavimo²⁰, kuomet buvo išskirtos

Понятие и сущность уголовно-процессуальной профилактики. Библиотека криминалиста; Иванов, И. И. (2014). Криминалистическая профилактика преступлений: методологические основы и отличие от иных подсистем предупреждения преступной деятельности. *Вестник криминалистики*. 3(51), 25; Стояновский, М. В. (2015). *Концепции криминалистической превенции*. 2, 288; Иванов, И. И. (2004). *Криминалистическая превенция: комплексное исследование генезиса, состояния, перспектив*.

²⁰ Pirmasis kriminalistikos terminą pradėjo vartoti H. Grossas, kuris išskyrė šias jos dalis: mokymas apie daiktinių įrodymų išaiškinimą ir panaudojimą, atskirų rūšių nusikaltimų tyrimas, o taip pat nusikaltėlio buities klausimai (Гросс, Г. (1908). *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*). Tuo tarpu kriminalistikos mokslo sistemos terminą įvedė I. N. Jakimovas, kuris numatė šias, iki šių dienų įsitvirtinusias, sistemos dalis: technika, taktika ir tyrimo metodologija (Якимов, И. Н. (1925). *Криминалистика*. 3.). Vėliau buvo siūlymų kriminalistikos mokslo sistemą skirstyti į dvi dalis: bendrąją ir ypatinę (žr. Шавер, Б. М. (1938). Предмет и метод советской криминалистики. *Социалистическая законность*. 6, 82; Головин, А. Ю. (2004). Еще раз о концепции выделения в системе криминалистики «общей» и «особенной» части. *Актуальные вопросы теории и практики раскрытия, расследования и предупреждения преступлений*. 28–33). Remiantis šiuo skirstymu buvusioje Sovietų sąjungoje buvo leidžiami visi pokario kriminalistikos vadovėliai. Kriminalistikos sistemos vystymuisi svarbus momentas įvyko 1955 m., mokslininkams ėmus kritikuoti dvinarę kriminalistikos mokslo sistemą ir siūlant sugrįžti prie I. N. Jakimovo pateiktos kriminalistikos mokslo sistemos (žr. Винберг, А. И. (1955). О сущности криминалистической техники и криминалистической экспертизы. *Советское государство и право*. 8, 82–88; Васильев, А. Н. (1956). О тактике следствия. *Советская криминалистика на службе следствия*. 7, 136).

trys jos sistemos dalys ir realizuotas 1955 m. A. Vinbergo išsakytas siūlymas²¹, kad būtina į sistemą įtraukti dar vieną dalį – įvadą į mokslą, kurį vėliau R. Belkinas²² pavadino bendrąja kriminalistikos teorija, kriminalistikos sistema taip ir liko nepakitusi, nors kriminalistikos mokslas šiandien yra toli pažengęs į priekį.

Nuolatos pasigirsta diskusijose tarp kriminalistų naujų įžvalgų dėl kriminalistikos mokslo sistemos, jos pertvarkymo, naujų kriminalistikos institutų atsiradimo ir siūlymų dėl jų vietos sistemoje. Kai kuriems autoriams²³ gana svarbu į kriminalistikos sistemą įtraukti atskirą skyrių „tyrimo organizaciniai-metodiniai pagrindai“, į kurį, greta kitų institutų, tokių kaip versijos ir tyrimo planavimas, kriminalistinės identifikacijos pagrindai, visuomenės įtraukimas į nusikalstamų veikų tyrimą, įeity ir kriminalistinė profilaktika. Tačiau šie siūlymai nebuvo priimti ir liko tik diskusijose. Taip pat nebuvo įgyvendinta ir kita idėja²⁴ – greta kriminalistinės technikos, taktikos ir atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikos, išskirti savarankišką kriminalistikos skyrių ir sutelkti jame viską, kas susiję su profilaktika kriminalistikos moksle. Šį skyrių buvo siūloma vadinti „Kriminalistinės profilaktikos metodika“. Plačiau pristatysime pagrindinius šios nuomonės teiginius bei kitų kriminalistikos mokslininkų argumentus prieš šį siūlymą.

Analizuodamas kriminalistinius nusikalstamų veikų profilaktikos būdus V. Kolmakovas priėjo išvados, kad vieni iš jų gali būti naudojami užkertant kelią visoms nusikalstamų veikų rūšims. Bendro pobūdžio kriminalistinių būdų ir metodų, kuriuos galima taikyti užkertant kelią visoms nusikalstamoms veikoms, visumą, jis įvardijo „bendrąja kriminalistinės profilaktikos metodika“. Tuo tarpu tuos būdus ir metodus, kurie taikomi tik konkrečių rūšių nusikalstamų veikų profilaktikai, t. y. atskiro pobūdžio, jis pavadino „atskirieji kriminalistinės profilaktikos metodai“. Minėtas autorius pažymi, kad „kriminalistikos sistemoje, greta kriminalistikos technikos, taktikos ir tyrimo metodikos, bendroji profilaktikos metodika turi galimybę tapti savarankiška kriminalistikos sistemos dalimi. Atskirieji kriminalistinės profilaktikos metodai kaip atskiros dalys ar skyriai turi įeiti į atitinkamas atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo

²¹ Винберг, А. И. (1955). О сущности криминалистической техники и криминалистической экспертизы. *Советское государство и право*. 8, 82–88.

²² Белкин, Р. С. (1977). *Курс советской криминалистики*. Т.1.

²³ Степичев, С. С. (1968). О системе советской криминалистики. *Правоведение*. 4, 65–66.

²⁴ Колмаков, В. П. (1961). Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений. *Советское государство и право*. 12, 106–121.

metodikas²⁵.

Kai kurie kriminalistai pasisakė prieš šią idėją²⁶. „Kriminalistinės nusikal-
timų profilaktikos ir nusikalstamų veikų atskleidimo priemonės, būdai ir me-
todai yra neatsiejamai vienas su kitu susiję. Šis vieningumas pasireiškia tuo,
kad nusikalstamų veikų darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų išaiškinimas
sudaro neatskiriamą jų atskleidimo dalį; <...> sėkmingai taikant kaltų asmenų
nustatymo ir nusikalstamų veikų atskleidimo priemones, įgyvendinama ir jų
profilaktika kaip „paralelinis“ rezultatas²⁷.

Reikia pažymėti, kad diskusijos mokslininkų tarpe dėl kriminalistikos
sistemos tobulinimo gana aktyviai vyko nuolat. Buvo gana daug siūlymų re-
formuoti, modernizuoti keturelementę kriminalistikos sistemą, įtraukiant
į ją vis naujus skyrius²⁸. Siūlymai išskirti naują kriminalistikos sistemos dalį
iš esmės buvo grindžiami tuo, kad kriminalistikoje yra tokių klausimų, kurie
neįsikomponuoja į jokią tradicinės kriminalistikos sistemos dalį. Prie klausi-
mų, nepritampančių viename ar kitame kriminalistikos skyriuje, priskiriama
versijų teorija, planavimo ir tyrimo organizavimo teorija, visuomenės įtrauki-
mas į nusikalstamų veikų išaiškinimą, kriminalistinė profilaktika ir kt. Įpras-
tai visi šie klausimai įtraukiami į kriminalistikos taktikos dalies turinį. Tačiau
kaip teigia A. Filipovas, „toks susiklosčiusios problemos sprendimo būdas,
iškreipia kriminalistinės taktikos paskirtį, kuri turi nagrinėti klausimus, su-
sijusius su atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimu. Todėl taktikos sky-
riuje reikėtų susikoncentruoti tik į atskirų tyrimo veiksmų taktiką, o visi kiti

²⁵ Колмаков, В. П. (1961). Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений. *Советское государство и право*. 12, 108.

²⁶ Зуйков, Г. Г., Гришанин, П. Ф. и др. (1967). *Выявление причин преступности и предупреждение преступлений*. 114; Фридман, И. Я. (1971). Вопросы профилактики преступлений в системе криминалистики. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 8, 101–102; Белкин, Р. С. (1997). *Курс криминалистики*. Т.2, 38–39.

²⁷ Зуйков, Г. Г., Гришанин, П. Ф. и др. (1967). *Выявление причин преступности и предупреждение преступлений*. 114.

²⁸ Эйсман, А. А. (1976). К вопросу о структуре криминалистики и предмете методики расследования. *Методика расследования преступлений (Общие положения)*. 14; Ларин, А. М. (1976). Проблема общей методики расследования в структуре советской криминалистики. *Методика расследования преступлений (Общие положения)*. 20–22; Селиванов, Н. А. (1982). Советская криминалистика: система понятий. 93; Дулов, А. В. (1979). *Тактические операции при расследовании преступлений*. 47; Клочков, В. В. (1988). Объект, предмет и система советской криминалистики. *Предмет и система криминалистики в свете современных исследований*. 15; Зеленский, В. Д. (1989). *Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты*. 58; Филиппов, А. Г. (1999). О системе отечественной криминалистики. *Государство и право*. 8, 38.

aukščiau paminėti klausimai turėtų sudaryti atskirą skyrių²⁹, kurį mokslininkai siūlo vadinti: „Organizaciniai tyrimo pagrindai“³⁰, „Tyrimo organizavimas“³¹, „Nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo organizavimas“³². Į šiuos skyrius siūloma įtraukti ir kriminalistinę profilaktiką. Tenka pastebėti, kad A. Filipovas išliko vienu aktyviausių penkianario kriminalistikos sistemos modelio šalininkų, kurio iniciatyva Rusijoje keičiamos kriminalistikos studijų dėstymo programos aukštosiose mokyklose, leidžiami kriminalistikos vadovėliai. 2005 m. birželio 16–17 d. Mykolo Romerio universitete įvykusioje IV tarptautinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika“, minėtas autorius³³ aktyviai gynė savo poziciją ir konstruktyviai polemizavo su kitais kriminalistikos mokslininkais.

Tačiau ne visi kriminalistikos mokslininkai linę sutikti su tokiais kriminalistikos sistemos pokyčiais. Vienas didžiausių kriminalistikos sistemos modernizavimo kritikų buvo R. Belkinas³⁴, kuris teigė, kad tokio skyriaus išskyrimas yra dirbtinis, kadangi jis jokios naudos nei kriminalistikos mokslo teorijai, nei praktiniam jos nuostatų įgyvendinimui neduos. „Vienas iš principų, kuriais yra grindžiama kriminalistika ir kuris yra realizuojamas šiame moksle, yra veiklos organizavimas: veiklos renkant, tiriant ir vertinant įrodymus, veiklos planuojant bei įgyvendinant nusikaltimo atskleidimą ir tyrimą ir pan. Organizacija – neatsiejama kriminalistinių rekomendacijų taikymo ir naudojimo dalis, jos neįmanoma atskirti nuo kitų šios veiklos pusių. <...>Organizaciniu aspektu galima nagrinėti bet kurį kriminalistikos elementą. Kuomet kalbama apie tam tikro ikiteisminio tyrimo veiksmo atlikimą, tai, iš esmės, dėmesys kreipiamas į jo organizavimą; bet kokia atskiroji kriminalistikos metodika – tai tam tikros nusikaltimo rūšies atskleidimo ir tyrimo organizavimo bei įgyvendinimo instrukcija. Viena ar kita prasme, visa kriminalistika – tai organizavimas, todėl bet koks mėginimas išskirti, izoliuoti organizavimo problemą, paprasčiausiai nereikalingas“³⁵.

Kai kurie mokslininkai, nagrinėjantys kriminalistikos sistemos klausimus,

²⁹ Филиппов, А. Г. (2005). Некоторые теоретические проблемы современной Российской криминалистики. *Jurisprudencija*. 65 (57), 18.

³⁰ Дулов, А. В. (1979). *Тактические операции при расследовании преступлений*. 47; Селиванов, Н. А. (1982). *Советская криминалистика: система понятий*. 93.

³¹ Клочков, В. В. (1988). Объект, предмет и система советской криминалистики. *Предмет и система криминалистики в свете современных исследований*. 23–24.

³² Филиппов, А. Г. (2005). Некоторые теоретические проблемы современной Российской криминалистики. *Jurisprudencija*. 65 (57), 18.

³³ Филиппов, А. Г. (2005). Некоторые теоретические проблемы современной Российской криминалистики. *Jurisprudencija*. 65 (57), 18–19.

³⁴ Белкин, Р. С. (2001). *Курс криминалистики*. 257.

³⁵ Белкин, Р. С. (2001). *Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня*. 73–74.

išskiria „Kriminalistinės strategijos“ skyrių. Pateikiamos nuomonės³⁶, kad tokio skyriaus suformavimas suteiktų galimybę tiksliai nurodyti vietą tiems klausimams, kurie priklauso lyg tai bendrajai kriminalistikos teorijai, lyg tai kriminalistinei taktikai, lyg tai atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikai, siūlo tokią kriminalistikos sistemos struktūrą: teoriniai kriminalistikos pagrindai arba įvadas į mokslą; kriminalistinė technika; kriminalistinė taktika; kriminalistinė strategija; atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodika. Į kriminalistinės strategijos skyrių, greta kitų klausimų, kaip antai, ikiteisminio tyrimo tyrėjo bendradarbiavimo su kitomis institucijomis ir kt., siūloma įtraukti ir kriminalistinę profilaktiką.

Kriminalistinės strategijos skyrių, greta kriminalistikos teorijos, kriminalistikos metodologijos, kriminalistikos taktikos, kriminalistikos metodikos, kriminalistikos technikos, kriminalistinės ekspertologijos išskiria ir G. Zorinas, kuris ją apibrėžia taip: „tai loginis-psichologinis pirminės informacijos transformavimas, etapiškai keičiant tikslus ir uždavinius kiekviename tyrimo etape“³⁷. G. Zorinas kriminalistinei strategijai skiria specialią dalį, kurioje pateikia keletą jos definicijų: „tai prioritetų nustatymas tikrinant versijas ir etapų, kuriuose planuojama operacijų ir atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo taktika, ribų apibrėžimas; tai tikslų sistemos formavimas ir jų išdėstymas „tikslų medyje“ priklausomai nuo vieno ar kito tyrimo etapo; tai vadovavimo baudžiamosios bylos tyrimui menas“³⁸. Tačiau jis nenurodo kokie kriminalistikos klausimai galėtų būti įtraukiami į šį kriminalistikos skyrių.

Kriminalistinės strategijos kaip savarankiškos kriminalistikos sistemos dalies klausimą kėlė ir E. Palskys³⁹, teigdamas, kad strategija – tikslo pasiekimo menas. Pagrindinis, galutinis kriminalistikos mokslo tikslas – užtikrinti kiekvieno nusikaltimo atskleidimą ir užkirsti kelią naujų nusikaltimų padarymui. Tai – strateginis uždavinys, kurio įgyvendinimą būtent ir užtikrina kriminalistinė strategija, sintezuojanti kriminalistikos technikos ir taktikos būdus ir metodus. Kriminalistinės strategijos termino įvedimas susijęs ne tik vieno pavadinimo (tyrimo metodikos) pakeitimu kitu (kriminalistinė strategija), bet su didesniais, esminiais pokyčiais. Į šį skyrių E. Palskys siūlė įtraukti versijų ir tyrimo planavimo teoriją, tyrėjo bendradarbiavimo su kitomis institucijomis

³⁶ *Криминалистика*. (1996). 27.

³⁷ Зорин, Г. А. (2000). *Теоретические основы криминалистики*. 22.

³⁸ Зорин, Г. А. (2000). *Криминалистическая методология*. 21.

³⁹ Пальскис, Э. Б. (1981). О криминалистической стратегии (к постановке вопроса). *Использование современных достижений и техники в деятельности следственных органов и судов по борьбе с преступностью* (тезисы конференции). 18–19.

klausimus, visuomenės įtraukimo į nusikalstamų veikų atskleidimą formas ir metodus, kriminalistinę profilaktiką.

Kriminalistikos sistemoje kriminalistinės strategijos skyrių išskiria ir kai kurie Vokietijos⁴⁰ bei Lenkijos⁴¹ kriminalistai. R. Weihmanas⁴² išskiria šias kriminalistikos mokslo sudėtines dalis: kriminalistinę strategiją, kriminalistinę taktiką, kriminalistinę techniką, kriminalistinę mediciną, kriminalistinę psichologiją. Pastarasis autorius, apibūdindamas kriminalistinę strategiją teigia, kad kriminalistinė strategija, – tai kriminalinio nusikaltimo tyrimo ir prevencijos koncepcija, praktiškai pasireiškianti organizuojant tyrimo institucijas ir jų plėtrą, kuriant prevencines programas, taikant specialias priemones tiriant ūkinius nusikaltimus arba organizuotą nusikalstamumą.

Anot kai kurių mokslininkų⁴³, kriminalistikos mokslo sistemą sudaro: bendroji dalis (bendroji kriminalistikos teorija ir metodologija; kriminalistikos istorija; kriminalistikos taktika; kriminalistikos technika; psichologinė – sociologinė kriminalistika) ir ypatingoji kriminalistikos dalis (apimanti tiek atskirų nusikaltimų, padaromų tam tikros asmenų kategorijos (nepilnamečių, užsieniečių, serijinių nusikaltėlių), taip pat nusikaltimų prieš tam tikrus objektus (piniginius vienetus, transporto priemones) atskleidimo, tyrimo ir jų prevencijos, tiek kitų kriminalistiškai reikšmingų įvykių (nenatūralių mirties atvejų, dingimo atvejų, gaisrų) išaiškinimo ir įvertinimo būdus, metodus ir priemones. Taip pat patenka svarbiausi ir ilgalaikiai strateginiai uždaviniai, skirti kovai ne su pavieniais, bet su kompleksiniais kriminaliniais reiškiniais (serijiniai nusikaltimai, nusikaltimai gatvėse)⁴⁴.

Lenkų kriminalistas T. Hanausekas⁴⁵, kriminalistikos mokslo sistemoje, greta kriminalistikos technikos, kriminalistikos taktikos, kriminalistikos metodikos ir kriminalistikos teorijos, taip pat išskiria kriminalistinės strategijos skyrių. Kriminalistinę strategiją jis apibrėžia kaip kriminalistikos mokslo dalį, apimančią nusikalstamumo vystymąsi, jo raidos krypčių ir simptomų numatymą ir rengiančią tokius metodus, priemones ir būdus, kurie galėtų ateityje

⁴⁰ Grafl, Ch. (2002). Perspektiven der Kriminalistik. *Kriminalistik*. 6, 379; *Lehr- und Studienbriefe Kriminalistik*. (1991). 1–3.

⁴¹ Hanausek, T., Sławik, K. (1995). *Wprowadzenie do Kryminalistyki I Kryminologii*.

⁴² Weihman, R. (1994). *Kriminalistik: ein Grundriß für Studium und Praxis*. 24.

⁴³ Ackermann, R., Koristka, Ch., Leonhardt, R., Nisse, R., Wirth, I. (2000). Zum Stellenwert der Kriminalistik. Teil 4. *Kriminalistik*. 12, 801.

⁴⁴ Ackermann, R., Koristka, Ch., Leonhardt, R., Nisse, R., Wirth, I. (2000). Zum Stellenwert der Kriminalistik. *Kriminalistik*. 9, 597.

⁴⁵ Hanausek, T. (1996). *Kryminalistyka*. 11–12; Hanausek, T., Sławik, K. (1995). *Wprowadzenie do Kryminalistyki I Kryminologii*. 24.

kovoti su nusikalstamumu.

R. Belkino teigimu, kriminalistinės strategijos termino įvedimas į kriminalistikos mokslo terminologiją vertas dėmesio, tačiau mėginimus kriminalistinę strategiją traktuoti savarankišku kriminalistikos sistemos skyriumi, jis vadina pernelyg radikaliais. Anot jo, kriminalistinė strategija neturi bendros visai kriminalistikai reikšmės, yra eklektiško turinio, o jos praktinio pritaikymo sfera – tik vienas iš nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo procesų. Praktiškai šis terminas atspindi dabartinės nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo ir planavimo teorijos turinį, todėl, kaip teigia R. Belkinas, gal iš tiesų verta pagalvoti apie naują šios teorijos pavadinimą⁴⁶.

Norėtume pažymėti, kad tradicinės keturelementės kriminalistikos sistemos šalininkai, manydami, kad dabartinės kriminalistikos sistemos keisti nereikia, siūlo šiek tiek patobulinti tam tikrų sistemos dalių pavadinimus ir tuomet probleminiai klausimai, „neįsikomponuojantys“ į tradicinę kriminalistikos mokslo sistemą, galėtų likti savo vietose. Pavyzdžiui, viename kriminalistikos vadovėlių⁴⁷ pirmasis skyrius įvardintas „Kriminalistikos istorija ir metodologija“, antrasis skyrius – „Kriminalistikos technika ir technologija“, trečiasis – „Kriminalistikos taktika ir technologija“ ir ketvirtasis skyrius liko nepakitęs – „Kriminalistikos metodika“. Kriminalistinės profilaktikos klausimai (beje čia nagrinėjami tik tie kriminalistinės profilaktikos aspektai, kurie susiję su ikiteisminio tyrimo atlikimu) šiame vadovylyje įtraukti į paskutinį kriminalistinės metodikos skyrių. Tačiau toks problemos sprendimo būdas, manytume, kriminalistinės profilaktikos vietos kriminalistikos mokslo sistemoje klausimo neišsprendė. Vėliau išleistuose, kriminalistikos vadovėliuose⁴⁸, sudarytuose pagal tradicinį kriminalistikos sistemos suvokimą, kriminalistinė profilaktika jau įtraukiama į pirmąjį skyrių, kuriame nagrinėjamo bendrosios kriminalistikos teorijos klausimai.

Z. Kirsanovas⁴⁹, nagrinėdamas bendrosios kriminalistikos teorijos klausimus, išskyrė keturias tarpusavyje susijusias atskirųjų teorijų posistemas: 1) pagrindinių mokslinių nuostatų dalis: kriminalistikos objektas ir dalykas, metodologija, metodai, uždaviniai, sistematika ir pagrindinės mokslinės kategorijos, o taip pat kriminalistikos kalba, kriminalistikos vystymosi raida; 2) kriminalistinių mokymų apie nusikaltimo mechanizmą ir jo atspindėjimą

⁴⁶ Белкин, Р. С. (2001). *Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня*. 80.

⁴⁷ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. (1999). *Криминалистика*.

⁴⁸ *Криминалистика*. (2000). Под ред. Ищенко, Е. П.; *Криминалистика*. (2001). Под ред. Яблокова, Н.П.; *Курс криминалистики. Общая часть*. (2000). Под ред. Корнухов, В.Е.

⁴⁹ Кирсанов, З. И. (1998). *Теоретические основы криминалистики*. 68–69.

sistema: mokymas apie nusikaltėlio asmenybę, nusikaltimo auką (kriminalistinė viktimologija), nusikaltimo būdą, materialią nusikaltimo aplinką ir nusikaltimo mechanizmo elementų priežastinius-laiko ryšius; 3) kriminalistinių mokymų apie informacinės-pažintinės veiklos metodus sistema: nusikaltimo atskleidimo informaciniai pagrindai (informacinių procesų ir sistemų teorija), kriminalistinis mokymas apie modeliavimą, mokymas apie kriminalistinę diagnostiką ir kriminalistinės identifikacijos teorija; 4) organizaciniai nusikaltimo išaiškinimo, atskleidimo ir prevencijos pagrindai: mokymas apie nusikaltimų tyrimo organizavimo struktūrą, mokymas apie nusikaltimų atskleidimo organizavimo metodus, mokymas apie nusikaltimų prevenciją.

Prie kriminalistinės profilaktikos vietos kriminalistikos mokslo sistemoje nustatymo daug prisidėjo I. Fridmanas. Jis buvo pirmasis mokslininkas, ėmęs formuoti atskirąją kriminalistinės profilaktikos teoriją. Minėtas mokslininkas 1971 m. rašė, kad „atskirųjų kriminalistinių teorijų sąrašo negalima laikyti pilnu į jį neįtraukus mokymo apie kriminalistinę profilaktiką, kuris yra metodologinis pagrindas tyrinėjant ir rengiant nusikaltimų profilaktikos priemones, būdus ir metodus“⁵⁰. I. Fridmanas taip pat teigė, kad atskirai gali būti nagrinėjami tik bendri kriminalistinės profilaktikos klausimai, nes kiti klausimai turi būti gvildinami ne kartu su minėtomis kriminalistikos dalimis, o kiekvienoje jų. Bendro visiems nusikaltimams pobūdžio kriminalistinės profilaktikos priemonės, būdai ir metodai, atsižvelgiant į jų esmę – ar jie yra techniniai, ar taktiniai, turi būti nagrinėjami kriminalistinės technikos arba taktikos skyriuose. Priemonės, būdai ir metodai, naudojami tik konkrečių nusikaltimų rūšių profilaktikai, turi būti nagrinėjami kartu su kitais atitinkamos rūšies nusikaltimų tyrimo metodikos klausimais⁵¹.

Tačiau ir šie mėginimai formuluoti atskirąją kriminalistinės profilaktikos teoriją sulaukė R. Belkino kritikos. Jis kriminalistinės profilaktikos teorijos suformavimo idėją vadino kriminalistikos vaidmens ir reikšmės pervertinimu⁵². R. Belkinas, pagrįsdamas savo poziciją, kritikuoja I. Fridmano teiginį, jog „kartu su kitomis atskirosiomis kriminalistinėmis teorijomis sudarydamas kriminalistikos dalyko dalį bei bendrosios kriminalistikos teorijos skyrių, mokymas apie kriminalistinę profilaktiką tiria nusikaltimų darymą sąlygojančių aplinkybių atsiradimo, jų aptikimo, tyrimo, vertinimo ir panaudojimo prevenciniais

⁵⁰ Фридман, И. Я. (1971). Вопросы профилактики преступлений в системе криминалистики. *Криминалистика и судубная экспертиза*. 8, 102.

⁵¹ Фридман, И. Я. (1972). *Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений*. 18.

⁵² Белкин, Р. С. (1997). *Курс криминалистики*. Т.2, 173.

tikslais, dėsningumus⁵³ ir teigia, kad „I. Fridmanas daro metodologinę klaidą, siūlomą teoriją įvardindamas ir kriminalistikos dalyko dalimi, ir – jos bendrosios dalies skyriumi. Jeigu kriminalistinė profilaktika yra atskiroji teorija ir, kaip tokia, – bendrosios kriminalistikos teorijos elementas, tai ji negali būti mokslo dalyko dalimi, kadangi teorija – tai dalyko atspindėjimas, o ne jo dalis. Į kriminalistikos dalyką turi įeiti šios teorijos tiriami objektyvios realybės dėsningumai. Tačiau I. Fridmano nurodyti dėsningumai <...> priklauso ne kriminalistikos dalykui, o sudaro kito mokslo – kriminologijos – dalį. Jau vien tai, <...>, išsprendžia klausimą apie nagrinėjamos teorijos priskyrimą kriminalistikos teorijoms⁵⁴. Iš dalies R. Belkinas teisingas, nes I. Fridmano nurodyti dėsningumai išties nepriklauso kriminalistikos mokslo sričiai, tačiau tai, kad kriminalistinės profilaktikos, kaip atskirosios teorijos, tyrinėjami dėsningumai suformuluoti neteisingai, neužkerta kelio tokios teorijos sukūrimui.

Tam tikra žinių sritis, siekdama būti pripažinta atskirąja teorija turi tyrinėti atitinkamus objektyvios realybės dėsningumus, kuriuos kaip visumą tyrinėja kriminalistikos mokslas. Tenka konstatuoti, kad mokslininkų tarpe kriminalistinės profilaktikos dalykas nėra vienodai suvokiamas.

Suformavus bendrosios kriminalistikos teorijos pagrindus, kiekviena atskiroji kriminalistikos teorija tampa bendrosios kriminalistikos teorijos sisteme⁵⁵. Todėl kriminalistinės profilaktikos dalykas – tai bendrosios teorijos, o tai yra kriminalistikos mokslo, dalyko elementas, dalis, pusė. Kitaip tariant, atskirosios kriminalistinės teorijos dalyku yra atitinkami objektyvios realybės dėsningumai, kurių visumą tiria kriminalistikos mokslas. Visumos ir dalies pavaldumo santykiai, esantys tarp bendrosios kriminalistikos teorijos ir atskirųjų teorijų dalykų, yra tas kriterijus, kuris leidžia konkrečią atskirąją teoriją priskirti prie kriminalistinių.

Apibūdinti kriminalistinės profilaktikos dalyką, nurodant šios teorijos tiriamus dėsningumus, mėgino I. Fridmanas, tačiau, kaip jau minėjome, jo nurodyti dėsningumai priklauso kriminologijos mokslo tyrinėjimo sričiai. V. Ledaščevas⁵⁶ įvardino kriminalistinės profilaktikos teorijos tiriamus dėsningumus: įrodomosios informacijos apie kriminogenines aplinkybes susidarymo, atskirų rūšių nusikaltimų darymo ir slėpimo metu, šios informacijos suradimo

⁵³ Фридман, И. Я. (1971). Вопросы профилактики преступлений в системе криминалистики. *Криминалистика и судубная экспертиза*. 8, 102.

⁵⁴ Белкин, Р. С. (2001). *Курс криминалистики*. 296.

⁵⁵ Белкин, Р. С. (2001). *Курс криминалистики*. 285–286.

⁵⁶ Ледашев, В. А. (1984). О предмете криминалистической профилактики. *Правоведение*. 6, 54.

ir tyrimo, dėsningumai. Greta šių dėsningumų į nagrinėjamos teorijos dalyką jis įtraukia technines-kriminalistines objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinimūsi priemonės; technines-kriminalistines kriminogeninių aplinkybių suradimo, fiksavimo ir tyrimo priemonės, būdus ir metodus; taktinius, kriminogeninių aplinkybių išaiškinimo ir pašalinimo, kelio nusikaltimams užkirtimo ir užkardymo, būdus; kriminalistinius metodus arba būdų, išaiškinant ir pašalinant nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas, sistemą.

Kitas mokslininkas, V. Vandyševas⁵⁷, nagrinėjęs kriminalistinės profilaktikos dalyko klausimus, išskiria šiuos komponentus: a) nusikalstamos veikos darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų išaiškinimo ir priemonių joms pašalinti priėmimo, dėsningumai; b) šių dėsningumų pažinimo pagrindu grindžiamos, nurodytų aplinkybių išaiškinimo ir pašalinimo, priemonės, būdai ir metodai.

Panašiai kriminalistinės profilaktikos dalyką traktuoja ir M. Machtajevas⁵⁸, tik jo pateiktame dalyko apibūdinime nurodomi ne nusikaltimų darymą ir slėpimą sąlygojančių aplinkybių atsiradimo dėsningumai, o kriminalistiškai reikšmingos informacijos apie šias aplinkybes atsiradimo dėsningumai. Tačiau tenka pastebėti, kad šiuose dalyko apibūdinimuose vienintelis kriminalistinio profilaktinio poveikio objektas yra nusikalstamos veikos darymą nulėmusios priežastys ir sąlygos, tuo tarpu kitos kriminalistinio poveikio rūšys lieka nepaliestos.

Kriminalistinės profilaktikos teorijos dalykas turi būti grindžiamas kriminalistikos mokslo dalyko apibūdinimu. Todėl formuluojant kriminalistinės profilaktikos teorijos dalyką, būtina remtis kriminalistikos tiriamais objektyvios realybės dėsningumais. Tad į kriminalistinės profilaktikos teorijos *dalyką* būtina įtraukti:

1) tam tikrus nusikaltimo mechanizmo dėsningumus, būtinus profilaktinės veiklos organizavimui. Nežinant kriminalistiškai reikšmingų tam tikrų nusikalstamos veikos mechanizmo⁵⁹ elementų savybių, praktiškai neįmanoma

⁵⁷ Вандышев, В. В. (1999). Соотношение учения о криминалистической профилактике и криминологии. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 3, 57.

⁵⁸ Махтаев, М. Ш. (2001). *Основы криминалистического предупреждения преступлений*. 96.

⁵⁹ Belkinas R. nusikaltimo mechanizmą apibūdina kaip sudėtingą dinamišką sistemą, kurią sudaro šie elementai: nusikaltimo subjektas; nusikaltimo subjekto santykis: su savo veiksmais, jų pasekmėmis, bendrininkais; kėsinimosi dalykas; nusikaltimo būdas kaip determinuotų veiksmų sistema; nusikalstamas rezultatas; vieta, laikas ir kitos aplinkybės sudarančios nusikaltimo aplinką; aplinkybės, sąlygojusios arba palengvinusios nusikaltimo padarymą; asmenų, tapusių atsitiktiniais įvykio dalyviais elgesys; ryšiai ir santykiai tarp veiksmų (nusikaltimo būdo) ir

išskirti tipinių profilaktinio pobūdžio tyrimo situacijų, kylančių skirtinguose tyrimo etapuose, o taip pat nustatyti tiesioginių kriminalistinio profilaktinio poveikio objektų. Taip pat svarbūs ryšių tarp atskirų nusikalstamų veikų mechanizmo elementų atsiradimo ir vystymosi dėsningumai (pvz., nusikaltimo padarymo būdo pasirinkimas susiklosčius tam tikroms aplinkybėms) ir kt.

2) kriminalistiškai reikšmingos informacijos apie kriminalistinio profilaktinio poveikio objektus atsiradimo, rinkimo, tyrimo, vertinimo ir panaudojimo nusikalstamų veikų tyrimo praktikoje, dėsningumai. Mokslininkai, nagrinėję nusikaltimo kaip kriminalistinio pažinimo objektą, išskiria šiuos tarpusavyje susijusius elementus: a) asmuo, padaręs nusikaltimą; b) nusikaltėlio elgesys; c) supančios aplinkos elementai⁶⁰. Plačiau prasme šie elementai ir yra kriminalistinio profilaktinio poveikio, kurį įgyvendina specializuoti subjektai, atskleisdami ir tirdami nusikalstamas veikas, objektai.

3) šiais dėsningumais grindžiamos, profilaktinės priemonės, būdai ir metodai, realizuojami atskleidžiant ir tiriant konkrečias nusikalstamas veikas.

Tam, kad žinių sistemą būtų galima laikyti atskirąja kriminalistikos teorija, būtina apibrėžti ne tik jos dalyką, bet ir objektą bei naudojamus metodus⁶¹. Atskirosios kriminalistikos teorijos objektu yra tie reiškiniai, daiktai, procesai, ryšiai ir santykiai, ta materialios aplinkos dalis, kurioje pasireiškia jos tiriami objektyvūs dėsningumai. Galima pastebėti, kad dauguma mokslininkų nagrinėjusių įvairias kriminalistinės profilaktikos problemas nespėdė jos objekto klausimo. M. Machtajevas⁶², nagrinėdamas kriminalistinės profilaktikos teorijos objektą, jį apibūdino kaip teisėsaugos institucijų prevencinį darbą operatyvinės-paieškos ir baudžiamosios procesinės veiklos sferoje. Tačiau toks kriminalistinės profilaktikos teorijos objekto apibrėžimas nėra tikslus ir pilnai neatspindi kriminalistinės profilaktikos esmės, kadangi kriminalistinės profilaktikos teorijos tiriami objektyvūs dėsningumai pasireiškia ne tik prevenciniame tam tikrų subjektų darbe. Kriminalistinė profilaktika taip pat tyrinėja nusikalstamą veiklą ir informaciją apie ją. Todėl sutinkame su pateikiamu trinariumi kriminalistinės profilaktikos teorijos objekto suvokimu⁶³: nusikalstama (kriminalinė) veikla;

nusikalstamo rezultato, tarp įvykio dalyvių, tarp veiksmų ir aplinkos, nusikaltimo subjekto ir kėsinimosi dalyko ir pan. (Белкин, Р. С. (2001). *Курс криминалистики*. 68).

⁶⁰ Клочков, В. В., Образцов, В. А. (1985). Преступление как объект криминалистического познания. *Вопросы борьбы с преступностью*. 42, 48.

⁶¹ Белкин, Р. С. (2001). *Курс криминалистики*. 286.

⁶² Махтаев, М. Ш. (2001). *Основы криминалистического предупреждения преступлений*. 102.

⁶³ Иванов, И. И. (2003). *Криминалистическая превенция: генезис, теоретические и методологические основы, перспективы развития в свете нового уголовно-процессуального*

informacija, atsirandanti dėl nusikaltimo ir susijusi su juo ir prevencinė veikla, įgyvendinama nusikalstamų veikų atskleidimo ir tyrimo metu.

Kriminalistinės profilaktikos teorijos *metodai* – tai pažinimo būdų, naudojamų tiek formuojant pačią teoriją, tiek taikant jos nuostatas praktikoje, sistema. „Ši sistema gali apimti tiek visus kriminalistikos bendrajai teorijai žinomus metodus, tiek dalį jų, jeigu kokie nors specialūs kriminalistikos metodai negali būti pritaikomi“⁶⁴. Kriminalistinės profilaktikos teorija naudoja bendrus mokslinio tyrimo (formaliosios logikos) metodus: analizę, sintezę, indukciją, dedukciją, analogiją, apibendrinimą, abstrakciją ir kt. bei empirinius pažinimo metodus: stebėjimą, matavimą, aprašymą, fiksavimą techninėmis priemonėmis, palyginimą, eksperimentą, modeliavimą ir kt. Taip pat kriminalistinės profilaktikos teorijoje taikomi specialieji kitų mokslų metodai, kaip pavyzdžiui, sociologiniai ir psichologiniai metodai (interviu, anketavimas, pokalbis, praktinio patyrimo analizė ir apibendrinimas, dokumentų (bylų) analizė ir kt.).

Teoriniu ir metodologiniu požiūriu svarbus klausimas yra kriminalistinės profilaktikos teorijos *sistemos* sudarymas. Analizuodami įvairių mokslininkų, nagrinėjusių kriminalistinės profilaktikos klausimus, darbus, galime pastebėti, kad tik nedidelė dalis jų mėgino šią sistemą sudaryti. Štai keletas jų. I. Fridmano⁶⁵ nuomone, mokymo apie kriminalistinę profilaktiką turinį turi sudaryti bendros nuostatos (kriminalistinės profilaktikos pagrindai, susiję su visomis kriminalistikos sudėtinėmis dalimis); kriminalistinės priemonės, būdai ir profilaktikos metodikos, bendri visoms nusikaltimų kategorijoms ir priemonės, būdai ir profilaktikos metodikos konkrečioms nusikaltimų rūšims.

V. Vandyševas⁶⁶ į kriminalistinės profilaktikos sistemą siūlo įtraukti šiuos elementus:

1) bendrateorinio pobūdžio problemos (kriminalistinės profilaktikos sampratos, turinio, dalyko, sistemos problemos. Kriminalistinės profilaktikos vieta ir vaidmuo kriminalistikos mokslo sistemoje, o taip pat tikslai, uždaviniai, principai ir kt.);

2) metodologinio pobūdžio problemos (kriminalistinės profilaktikos filosofiniai ir teisiniai pagrindai, moralinės nusikalstamos veikos darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų išaiškinimo nuostatos);

законодательства. 97.

⁶⁴ Белкин, Р. С. (2001). *Курс криминалистики*. 287.

⁶⁵ Фридман, И. Я. (1972). *Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений*. 18.

⁶⁶ Вандышев, В. В. (1982). Криминалистическая профилактика в системе криминалистики. *Правоведение*. 2, 88.

3) problemos, susijusios su kriminalistinių, nusikalstamos veikos darymą nulėmusių priežasčių ir sąlygų išaiškinimo ir pašalinimo, priemonių, būdų ir metodų rengimu;

4) istorinio pobūdžio problemos.

V. Zudinas⁶⁷ išskyrė bendrąją ir ypatingąją kriminalistinės profilaktikos dalis. Tačiau kai kurie į jas įtraukti klausimai peržengia kriminalistinės profilaktikos ribas. Pavyzdžiui, bendroji dalis apima teorinius kriminalistinės profilaktikos pagrindus, kuriuos sudaro teisinių, etinių, psichologinių, loginių, identifikacinių, organizacinių-valdymo, techninių, informacinių-propagandinių, kultūrologinių mokslinių nuostatų sistema. Ypatingoji dalis, pasak pastarojo, susideda iš atskirų nusikalstamų veikų rūšių prevencijos metodikos bendrų nuostatų ir ypatybių.

Atliktos analizės pagrindu, išskiriame šias *kriminalistinės profilaktikos teorijos sistemos* struktūrinės dalis:

– *teoriniai ir metodologiniai kriminalistinės profilaktikos pagrindai*. Ši dalis apimtų kriminalistinės profilaktikos genezę, objektą ir dalyką, uždavinius, sistemą, metodus, rūšis ir kt.

– *kriminalistinės profilaktikos kryptys, atitinkamų teisėsaugos institucijų, praktinės veiklos sferose* (kriminalistinė profilaktika ikiteisminiame tyrime; kriminalistinė profilaktika eksperto (specialisto) veikloje – ekspertinė profilaktika ir pan.).

– *kriminalistinės profilaktikos priemonės, būdai ir metodai* (priemonės ir būdai, nustatantys priežastis ir sąlygas, palengvinančias nusikalstamų veikų rengimą, darymą ir nuslėpimą; informacijos apie rengiamas nusikalstamas veikas gavimo priemonės ir metodai; įvairių objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių priemonės ir būdai; priemonės, palengvinančios nusikaltėlio identifikavimą).

Toks kriminalistinės profilaktikos sistemos modelis atitinka šiuolaikiniam moksliniam kriminalistinės profilaktikos suvokimui bei nusikalstamų veikų atskleidimo praktikos poreikiams. Todėl, mūsų nuomone, į kriminalistinės profilaktikos sistemą, nėra tikslinga įtraukti kriminalistines atskirų nusikalstamų veikų rūšių profilaktikos metodikas, kaip tai siūlė kai kurie mokslininkai, kadangi kriminalistinės profilaktikos klausimai yra neatsiejama, sudėtinė kiekvienos atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikos dalis – jie turi būti nagrinėjami kartu su kitais atskirųjų metodikų elementais. Tuo tarpu šių metodikų

⁶⁷ Зудин В. Ф. (1983). *Социальная профилактика преступлений: Криминологические и криминалистические проблемы*. 98–101; Зудин, В. Ф.(1995). *Криминалистическая профилактика преступлений (концепция, принципы, средства реализации)*. 7–11.

rengėjai turi būti įvaldę kriminalistinės profilaktikos teorijos žinias. Kaip teisingai yra pastebėjęs I. Vožgrinas⁶⁸, jog atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikoje kartais sunku atriboti nusikaltimų profilaktikos aspektus nuo kitų tyrimo veiklos rūšių.

Akivaizdu, kad šiai dienai kriminalistinė profilaktika neturi pagrindo pretenduoti į atskirą kriminalistikos sistemos dalį. Tačiau atskirosios kriminalistinės profilaktikos teorijos, bendrojoje kriminalistikos teorijoje, sukūrimas yra pagrįstas ir perspektyvus, kadangi jai, kaip ir kitoms atskirosioms kriminalistikos teorijoms, turinčioms sąlyginį savarankiškumą, būdingas tyrimo dalyko, objekto vieningumas, elementų sudarančių kriminalistinės profilaktikos sistemą tarpusavio priklausomumas ir sąlygotumas, rengiamų profilaktinių priemonių, būdų ir metodų kryptingumas. Be to šios teorijos sukūrimas padėtų optimizuoti kriminalistikos mokslo sistemą.

Kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos vieta kriminalistikos sistemoje⁶⁹

Šiandien dauguma kriminalistikos mokslo atstovų pripažįsta kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką kaip kriminalistikos mokslo kategoriją ir ją vadina vienu iš svarbiausių nusikalstamų veikų sėkmingo tyrimo pagrindų. Tačiau net esant šio instituto pripažinimui, iki šiolei išlieka diskusijos dėl kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos vietos kriminalistikos mokslo sistemoje⁷⁰.

Yra trys grupės siūlymų, kokią gi vietą kriminalistikos mokslo sistemoje galėtų užimti kriminalistinė charakteristika.

Pirmas siūlymas – kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra nusikalstamų veikų tyrimo metodikos dalis.

Pozicija apie kriminalistinę nusikaltimų charakteristiką, kaip apie nusikaltimų tyrimo metodikos dalį, egzistuoja jau seniai. Autorių kolektyvai yra pasiskirstę į dvi grupes. Vieni pripažįsta ir kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką priskiria prie bendrosios kriminalistikos teorijos⁷¹, o kiti ją

⁶⁸ Возгрин, И. А. (1983). *Криминалистическая методика расследования преступлений*. 212.

⁶⁹ Ši darbo dalis parengta pagal disertacijos dalį: Matulienė, S. (2004). *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas. 154–158.

⁷⁰ Рувьдžiуй, Малыгина, Н. И. (2015). Криминалистическая характеристика преступления: новый подход к разработке концепции. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. Т. 13, 2361–2365: <http://e-concept.ru/2015/85473.htm>

⁷¹ *Криминалистика*. (1995). Под ред. Образцова, В. А. 38; *Криминалистика*. (2000). Под ред. Яблокова, Н. П. 35–47; Волынский, А. Ф., Аверьянова, Т. В., Александрова, И. Л. и

nagrinėja kaip kriminalistikos metodikos sudedamąją dalį⁷².

Duomenys apie tam tikrų atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinius ypatumus tapo pagrindu formuojant tyrimo situacijas ir tuo pačiu vienu iš pagrindų, nulemiančių tyrimo krypties bei metodų pasirinkimą. Todėl yra pagrįstas manymas⁷³, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra būtent kriminalistikos metodikos elementas, ir nusikalstamų veikų tyrimo metodikų aprašymą pradeda nuo atskiros nusikalstamos veikos rūšies tipinės kriminalistinės charakteristikos apibūdinimo. Kriminalistinė charakteristika yra pradinis nusikalstamų veikų tyrimo metodikos atspirties taškas, todėl visos rengiamos nusikalstamų veikų tyrimo mokslinės rekomendacijos pradedamos būtent nuo šio instituto elementų analizės. Tačiau požiūris, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra kriminalistikos metodikos sudedamoji dalis, pamažu keičiasi.

Antras siūlymas – kriminalistinę nusikalstamų veikų kriminalistinę charakteristiką laikyti atskira teorija ir kriminalistikos mokslo sistemoje išskirti kaip atskirą dalį.

Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra gana svarbus informacijos apie įvairias nusikalstamas veikas teorinis šaltinis, papildantis kriminalistiškai svarbius duomenis apie šių veikų tyrinėjimo objektą tiek teoriniame, tiek ir praktiniame lygyje. Kai kurie autoriai kriminalistinę charakteristiką suvokia ne tik kaip atskirą kriminalistikos mokslo sistemos dalį, bet ir kaip nusikalstamų veikų kriminalistinės teorijos pagrindą. Pavyzdžiui, G. Gustovas turi labai radikalią nuomonę ir teigia, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra ne tik atskiras kriminalistikos mokymas, bet ir viena iš pagrindinių nusikalstamų tyrimo teorijų⁷⁴.

N. Jablokov⁷⁵ požiūriu, mokymas apie nusikalstamų veikų kriminalistinę charakteristiką turi būti nagrinėjamas kaip atskira mokslo teorija, ir tuo pat metu ją priskiria prie bendros kriminalistikos teorijos. Ši pozicija yra pagrįsta

др. (1999). *Криминалистика*. 32–35; *Криминалистика*. (2001). Под ред. Седовой, Т. А., Эксархопуло, А. А. 73–79 ir kt.

⁷² Герасимов, И. Ф., Драпкин, Л. Я., Ищенко, Е. П. и др. (2000). *Криминалистика*. 345–349; *Криминалистика*. (2001). Под ред. Крылова, И. Ф., Бастрыкина, А. И. 572–575; *Криминалистическая методика расследования отдельных видов и групп преступлений*. (2013): <https://kubsau.ru/upload/iblock/76d/76ded782669163af980be6aee9008916.pdf> ir kt.

⁷³ Герасимов, И. Ф., Драпкин, Л. Я., Ищенко, Е. П. и др. (2000). *Криминалистика*. 345–349.

⁷⁴ Густов, Г. А. (1993). *Проблемы методов научного познания в организации расследования преступлений*. 21–22.

⁷⁵ Густов, Г. А. (1993). *Проблемы методов научного познания в организации расследования преступлений*. 21–22.

tu, kad kriminalistinė charakteristika yra svarbi ne tik sprendžiant nusikalstamų veikų tyrimo metodikos uždavinius, bet ir priimant taktinio pobūdžio sprendimus, pasirenkant taktinius būdus ir kombinacijas, sprendžiant planinius – organizacinius ir prognostinius uždavinius, o taip pat nagrinėjant įtariamųjų, kaltinamųjų ir nukentėjusiųjų asmenybes.

Vienas iš pirmųjų kriminalistikos mokslo atstovų I. Jakimovas⁷⁶ kriminalistines žinias apie tiriamas kriminalines veikas priskyrė prie bendrosios kriminalistikos teorijos ir pateikė žinių apie kriminalistikai svarbius įvairių tipų nusikaltėlių išvaizdų aprašymus, jų įpročius ir kai kuriuos jų veikimo būdus bei jų elgesį. Jis teigė, kad turi būti išskirti specifiniai kriminalistiniai tiriamų veikų tipiniai bruožai, kurie apibūdintų nusikaltimo būdą ir nusikaltimo padarymo aplinką, kurių žinojimas palengvintų labiausiai efektyvių tyrimo metodų pasirinkimą.

Trečias siūlymas – kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką laikyti bendrosios kriminalistikos teorijos dalimi.

Šiam siūlymui taip pat galime išvelgti pagrindimą, kadangi kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika, tyrinėjama kriminalistikai reikšmingus nusikalstamos veikos elementus ir nustatydamą svarbius dėsniskus tarpusavio ryšius, suteikia informacijos apie nusikalstamą įvykį, kaip sistemingą mokslinį aprašymą. Todėl ji tampa vienu iš pagrindinių informacijos apie nusikalstamą veiką teorinių šaltinių.

Diskutuojant apie kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos vietą kriminalistikos mokslo sistemoje, galima aptikti ir radikalią nuomonę, kad kriminalistinė charakteristika nepateisina savo paskirties, jos sąvoka yra tam tikra „atgyvena“, kad iš jos pateikiamų kriminalistiškai svarbių duomenų reikėtų laikyti tik nusikaltimo padarymo būdo aprašymą ir kad bandymai sukurti visus poreikius patenkinančią kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką nepasisėkė. R. Bielkinas rašė: „Aš esu įsitikinęs, kad kriminalistinė nusikaltimų charakteristika, nepateisusi į ją tiek mokslininkų, tiek praktikų įdėtų vilčių, sunaikino save ir iš realybės, kuria ji buvo visus šiuos metus, virto iliuzija, į kriminalistinį „fantomą“⁷⁷. Todėl jis siūlė „pamiršti“ sąvoką „kriminalistinė nusikaltimų charakteristika“ ir naudoti nusikaltimo kriminalistinį aprašymą remiantis aplinkybių, kurias būtina įrodyti tyrimo metu, detaliu kriminalistiniu aprašymu⁷⁸.

⁷⁶ Яблоков, Н. П. (2000). Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории. *Вестник*. 2, 6.

⁷⁷ Белкин, Р. С. (2001). *Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня*. 223.

⁷⁸ Белкин, Р. С. (1999). *История отечественной криминалистики*. 274–275.

R. Bielkinas šiek tiek su ironija ir kategoriškai įvertino kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos reikšmę. Visų pirma – atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinė charakteristika nėra iliuzija, ji reali, egzistavusi dar iki savarankiškos kriminalistinės kategorijos susiformavimo. Kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika yra sena kaip pati žmonija. Pirmas nusikaltimas, kurį žmonija prisimena, buvo Abelio, Adomo ir Ievos sūnaus, avių piemens, nužudymas. Jį nužudė brolis Kainas, nes Dievas priėmė ne pastarojo, žemdirbio, auką⁷⁹. Jau šiame nusikaltime galime išvelgti kriminalistinį jo apibūdinimą. Todėl kalbėti apie reiškinį, kuris egzistuoja tiek pat, kiek yra daromi nusikaltimai, kad jis save sunaikino, yra šiek tiek nepagrįsta. Be kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos neįmanoma parengti jokios nusikaltimų tyrimo metodikos, nes jos yra rengiamos išanalizavus labiausiai tipinius nusikalstamų veikų požymius. Antra – jei moksle mes susiduriame su baudžiamosios teisės ir kriminologijos mokslų nusikalstamų veikų charakteristikomis (kurių egzistavimu niekas neabejoja), ar negali būti ir kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos kaip kriminalistinės mokslo kategorijos?

Siūlymas atsakyti kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos kategorijos ir grįžti prie įrodinėtinų baudžiamosiose bylose aplinkybių sąrašo⁸⁰ negali būti pagrįstas, nes kriminalistinė charakteristika ir įrodinėjimo dalykas baudžiamajoje byloje nors ir yra labai artimos kategorijos, tačiau jos tarpusavyje nekonkuruoja, nes skiriasi jų uždaviniai. Įrodinėjimo dalyką sudaro grupė aplinkybių, kurias numato įstatymas, būtinas įrodyti baudžiamajoje byloje, nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies ar specifikos. Įrodinėtinos aplinkybės yra gana siauros. Įrodinėjimo dalykas necharakterizuoja ir neturi charakterizuoti nusikalstamos veikos vienu ar kitu būdu, jis tik remdamasis baudžiamajo proceso kodeksu nustato tuos uždavinius, kuriuos būtina išspręsti ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo metu tam, kad būtų galima pateikti kaltinimą įtariamajam asmeniui. Todėl įrodinėjimo dalykas yra ne nusikalstamos veikos, o tyrimo sistemos sudedamoji dalis.

Diskusijoje nagrinėjant kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos klausimus, tenka išgirsti pasisakymų, kad kriminalistinė charakteristika yra tik baudžiamosios teisės ir kriminologijos duomenų rinkinys. Toks teiginys yra ne visai pagrįstas. Taip, kriminalistinėje charakteristikoje yra naudojama tokia informacija, bet tai yra dėsninga. Formuojant kriminalistinės charakteristikos struktūrą, išeinant iš objekto esmės, kurį ji apibūdina (vienos ar kitos

⁷⁹ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T.1: A – Ar. (2001). P.30.

⁸⁰ Белкин, Р. С. (1999). *История отечественной криминалистики*. 275.

rūšies nusikalstama veika), būtina įsidėmėti ir panaudoti atskirus esminius baudžiamuosius teisinius bei kriminologinius duomenis. Kitu atveju nagrinėjama charakteristika prarastų savo teisinį orientyrą (tam tikras ribas), kuris reikalauja kriminalistinio aprašymo, ji netektų bet kokios prasmės. Todėl formaliai galima pastebėti kai kuriuos sisteminius – struktūrinius panašumus tarp baudžiamosios teisės ir kriminalistinės charakteristikų.

Nors kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika ir nagrinėja tuos pačius dalykus kaip ir baudžiamosios teisės bei kriminologijos charakteristikos, ji tai daro iš savo pozicijos (padeda atskleisti koreliacinius ryšius tarp nusikalstamos veikos dalyvių, jos būdo, situacijų) ir visai neturi jokios įtakos pastarosioms charakteristikoms. Pavyzdžiui, nusikaltėlių tipas, ryšiai tarp aukos ir nusikaltėlio, konkretus nusikaltimo padarymo būdas ir jo koreliacinis ryšys su nusikaltėliu, nusikaltimo (pasikėsینimo) objektas ir t.t. Tai yra panaudojama kaip teisinis apvalkalas, kurio turinį sudaro kriminalistiškai svarbi informacija. Čia nėra jokio formalizmo, kuris yra susijęs tik su konkrečios nusikalstamos veikos sudėtimi. Tačiau kriminalistinė charakteristika turi tik jai būdingus specifinius elementus, kurie reikšmingi tiriant nusikalstamas veikas: tai nusikalstamos veikos situacija (aplinka, kurioje yra padaromas nusikalstama veika). Jos elementai – tai realiame gyvenime vykstantys procesai, objektai su savo tam tikrais dėsniniais. Kriminalistinės charakteristikos struktūros elementų žinojimas yra reikšmingas tik tiriant ir aiškinantis nusikalstamas veikas, o ne nustatant, ar buvo padaryta visuomenei pavojinga veika bei kvalifikuojant padarytą veiką. Be to, *pagrindinis ją išskiriantis požymis – tai koreliaciniai ryšiai tarp elementų*, kurių nei viena charakteristika nenurodo. Todėl reikalinga tiek baudžiamoji teisinė, tiek kriminologinė, tiek ir kriminalistinė charakteristikos, kurios negali būti tarpusavyje pakeistos ar atstoti viena kitą. Kitaip mes susidurtume su nepilnu baudžiamosios teisės, kriminologijos ir kriminalistikos keliamų uždavinių išsprendimu bei galimomis tyrimo metu atsirasiančiomis klaidomis. Ir nuomonė, kad kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika – nereikalinga kriminalistikos kategorija tiesiog yra nepagrįsta.

Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika susiformavo ne tuščioje vietoje. „Jos atsiradimas yra natūralus procesas bei dėsningas kriminalistikos vystymosi rezultatas“⁸¹.

E. Kurapka ir H. Malevski yra rašę: „Atskiros metodologinės bei bendrosios teorinės problemos (kriminalistikos strategija, mokymas apie nusikaltimų

⁸¹ Яблоков, Н. П. (2000). Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории. *Вестник*. 2, 3–13.

kriminalistinę charakteristiką, tyrimo versijas ir pan.) nepagrįstai neištrauktos į metodologinę kriminalistikos dalį⁸².

Tad yra pagrįsta kriminalistinę nusikalstamų veikų charakteristiką (teorinį jos modelį) priskirti prie bendrosios kriminalistikos teorijos. Pastarąjį sudaro „jos principų, teorinių koncepcijų, metodų, kategorijų, sąvokų, apibrėžimų ir terminų sistema“.⁸³ Pagal savo turinį, kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika turi pilną teisę pretenduoti į bendrosios kriminalistikos teorijos sudėtį. Be to jos bendrieji teoriniai teiginiai gali sudaryti bendrąją kriminalistikos teorijos dalį, o individualūs, atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistinės charakteristikos požymiai – tyrimo metodikos dalį. Juolab, kad kriminalistinė metodika tyrinėja ir apibendrina atskirų nusikalstamų veikų rūšių padarymo ypatumus bei rengia jų tyrimo metodines rekomendacijas. Tokia pozicija leistų išsamiau išanalizuoti kriminalistikai svarbią informaciją apie nusikalstamą veiką ir tuo pačiu pakeltų kriminalistinę charakteristiką į naują vystymosi lygį.

Išvados

Plečiantis kriminalistikos mokslo riboms, būtina peržiūrėti nusistovėjusią keturnarę jos sistemą ir papildyti jos dalių turinį naujomis kategorijomis. Sparčiai vystantis technologijoms, atsiveria iki šiol neišnaudotos galimybės kurti naujas ir tobulinti esamas atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikas, įtraukiant į jas profilaktinio pobūdžio rekomendacijas, efektyviai vykdant Nacionalinėje nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programoje iškeltus uždavinius. Jungtinių Tautų gairėse dėl nusikaltimų prevencijos nustatyta, kad gerai suplanuotos prevencijos strategijos ne tik užkerta kelią nusikalstamumui ir viktimizacijai, bet ir užtikrina visuomenės saugumą, prisideda prie tvaraus šalies vystymosi.⁸⁴

Kriminalistinių profilaktinių priemonių, būdų ir metodų rengimas yra neatsiejama kriminalistikos dalyko dalis. Kriminalistinė profilaktika – kriminalistinių profilaktinio pobūdžio priemonių, būdų, ir metodų, kuriais siekiama gauti kriminalistiškai reikšmingą informaciją apie priežastis ir sąlygas, palengvinančias rengti, daryti arba nusišalinti nusikalstamas veikas, gauti informaciją apie rengiamas nusikalstamas veikas, apsaugoti objektus nuo nusikalstamų

⁸² Kurapka, V. E., Malevski, H. (2000). Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 18(10), 8.

⁸³ Kurapka, V. E., Malevski, H., Palskys, E., Kuklianskis, S. (1998). *Kriminalistikos technikos pagrindai*. 11.

⁸⁴ *Guidelines for the Prevention of Crime*. (2002). Annex to ECOSOC Resolution 2002/13, United Nations. 1.

kėsiniūsi, sistema bei jų realizavimas pašalinant (lokalizuojant, neutralizuojant), nurodytas priežastis ir sąlygas, užkertant kelią rengiamoms ir užkardant pradėtas nusikalstamas veikas.

Šiai dienai kriminalistinė nusikalstamų veikų charakteristika ir kriminalistinė profilaktika neturi pagrindo pretenduoti į atskiras kriminalistikos sistemos dalis. Tačiau atskirų kriminalistinių teorijų, bendrojoje kriminalistikos teorijoje, sukūrimas yra pagrįstas ir perspektyvus, kadangi joms, kaip ir kitoms atskirosioms kriminalistikos teorijoms, turinčioms sąlyginį savarankiškumą, būdingas tyrimo dalyko, objekto vieningumas, elementų sudarančių kriminalistinės nusikalstamų veikų charakteristikos ir kriminalistinės profilaktikos sistemą tarpusavio priklausomumas ir sąlygotumas, rengiamų profilaktinių priemonių, būdų ir metodų kryptingumas.

Toks žingsnis padėtų optimizuoti kriminalistikos mokslo sistemą.

THE PLACE OF CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF CRIMINAL ACTS AND CRIMINALISTIC PREVENTION IN THE MODERN CRIMINALISTIC CONCEPT

Snieguolė Matulienė,
Lina Novikovienė

Summary

A person has a natural need for security, and as a member of a community, he expects the responsible institutions to take care of him. Only when the need for security is met, we can talk about the prosperity of the community. Criminal acts are one of the most important factors of population insecurity, which can cause direct damage to their lives, health and property. Therefore, in order to cope with the ever-increasing challenges in the field of public security, law enforcement institutions optimize their internal structures, use the synergy of various sciences and eliminate potential threats in order to reduce crime in the country.

Public safety is increased not only by the number of solved crimes but also by consistently implemented crime prevention. Crime is a social phenomenon and, according to the United Nations, prevention contributes to the sustainable development of the country, but it lacks the attention of all spheres of society. Adequate crime prevention, quick response to reports of events and

investigation and execution of criminal acts increase public trust in the state and its institutions. Therefore, every legal science tries to contribute to the reduction of crime as a socio-legal phenomenon.

The science of criminalistics, which uses the achievements of natural, technological and other sciences, prepares technical and tactical methods and methodological recommendations for investigating and preventing criminal acts. In order to contribute to public safety, criminalistics is expanding and constantly raising debates about the emergence of new criminalistic institutes within the system of this science.

Scientists have no doubt that the success of the investigation of each criminal act depends not only on the investigator's ability to delve into and understand the content of the criminal act and reveal it but also on how he perceives the criminalistic essence of the criminal act, the importance of criminalistic prevention in reducing crime.

Keywords: crime prevention, criminalistics system, criminalistic prevention, criminalistic characteristics of criminal acts, public security, criminal act.